

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

İSLÂMA GÖRE İNSAN HAKLARI

Bitirme Projesi

Ahmet CEYLAN

20330172

Danışman

Prof. Dr. Ayhan AK

SAMSUN

2023

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

İSLÂMA GÖRE İNSAN HAKLARI

Bitirme Projesi

Ahmet CEYLAN

20330172

Danışman

Prof. Dr. Ayhan AK

SAMSUN

2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Bitirme Ödevinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

15.06.2023

Ahmet CEYLAN

ÖZET

İSLAMA GÖRE İNSAN HAKLARI

Ahmet CEYLAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi/ İslam Hukuku Ana Bilim Dalı

Bitirme Ödevi, 15/06/2023

Danışman: Prof. Dr. Ayhan AK

İnsan hakları sorunu insanlığın başlangıcından günümüze kadar varolagelmıştır. Her dönemde bu sorunun çözümü için adımlar atılmışsa da belli br süre sonra işlevselliğini yitirmişlerdir. Örneğin 1215 Magna Carta, 1776 Amerika Birleşik Devletleri Bağımsızlık Bildirgesi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi incelenebilir. Birçok Avrupa ülkelerince genel kabul gören 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi hala yürürlükte olmasına rağmen çıkar ve menfaat eksenli olduğundan dolayı insan hakları konusundaki samimiyeti her kesim tarafından tartışılmaktadır.

İnsanı yeryüzünün halifesi kılan Allah, elbette ki bu tartışmalı insan hakları konusunu insanların kötü emellerine bırakmayıp, temel hak ve özgürlüklerin dinamiklerini kendisi belirleyecektir. İslam'da insan hakları, herhangi bir hükümdarın ya da yöneticinin lütfu olarak kabul edilmez; aynı şekilde yerel bir otoritenin ya da uluslararası bir kuruluşun kararı da değildir. İnsan hakları, ilahi kaynaklı bir hükümle kesin bir şekilde kabul edilen doğal haklardır. Bu nedenle hiçbirini inkar edilemez, ortadan kaldırılamaz, çiğnenemez; bu haklara yapılan saldırılara müsamaha ile bakılamaz ve bu haklardan asla vazgeçilemez. İslam bu haklara riayet konusunda insanları sorumlu tutup, haddi aşanların kul hakkına gireceklerini, bundan dolayı hem maddi hemde manevi yaptırımlarla karşılaşacaklarını bildirmiştir.

İnsan haklarının korunması hususunda son derece hassasiyetli olmasına rağmen İslama karşı ön yargılı olunup yanlış ve mesnetsiz haber ve yayınlarla insanların zihinlerini kirletip insan hakları bağlamında İslamın günümüze hitap etmediğini, dolayısıyla referans alınamayacağı iddia edilmektedir. Bu çalışmamızda İslam'ın insan haklarına bakış açısını ve insana tanıdığı temel hak ve özgürlüklerin bir kısmını ele

alacağız. En son bu temel hak ve özgürlüklerle İslam'ın nasıl bir toplum meydana getirmek istediğini inceleyeceğiz.

Anahtar Sözcükler: İnsan hakları, Din, Adalet, Eşitlik, Özgürlük, Hürriyet.

ABSTRACT

HUMAN RIGHTS ACCORDING TO ISLAM

Ahmet CEYLAN

Ondokuz Mayıs University

Faculty of Divinity

Department of Divinity

Final project, 15/06/2023

Supervisor: Prof. Dr. Ayhan AK

The problem of human rights has existed from the beginning of humanity to the present day. Although steps were taken to solve this problem in every period, they lost their functionality after a certain period of time. For example, the 1215 Magna Carta, the 1776 United States Declaration of Independence, and the 1789 French Declaration of the Rights of Man and Citizen can be studied. Although the 1948 Universal Declaration of Human Rights, which is generally accepted by many European countries, is still in force, its sincerity on human rights is discussed by all segments because it is based on interests and benefits.

God, who has made man the caliph of the earth, will of course not leave this controversial issue of human rights to the evil intentions of people, but will determine the dynamics of fundamental rights and freedoms himself. In Islam, human rights are not accepted as the benevolence of any king or administrator, nor are they a decision taken by a local authority or an international institution. Human rights are substantive rights that are definitively accepted by a divinely sourced provision. For this reason, none of them can be denied, eliminated, violated, these rights cannot be tolerated, and these rights cannot be waived. that they would face sanctions.

It is claimed that although it is extremely sensitive about the protection of human rights, it is prejudiced against Islam, polluting people's minds with false and baseless news and publications, and that Islam does not appeal to the present day in the context of human rights, therefore it cannot be taken as a reference. In this study, we will discuss Islam's perspective on human rights and some of the fundamental rights and freedoms it grants to human beings. Finally, we will examine what kind of society Islam wants to create with these fundamental rights and freedoms.

Keywords: Human rights, Religion, Justice, Equality, Freedom, Liberty.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. DİNİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIFLANDIRILMASI	4
2.1 Yaşama Hakkı	4
2.2 İnanç ve İbadet Özgürlüğü.....	6
2.3 Hürriyet Hakkı.....	8
2.4 Düşünme ve İfade Özgürlükleri	10
2.5 Adalet ve Eşitlik	12
2.6 Kadın ve Çocuk hakları	14
2.6.1 Kız çocuklarının değersiz görülmesi	14
2.6.2 Kadınların miras hakkının kısıtlanması	15
2.6.3 Kadınların evlilik özgürlüklerinin sınırlandırılması.....	15
2.6.4 Kadınların boşanma haklarının kısıtlanması	16
2.6.5 Kadınların mülkiyet haklarının sınırlandırılması	16
2.6.6 Kadınların eğitim ve kültürel faaliyetlere katılımının kısıtlanması	16
2.7 İşkenceden Korunma Hakkı.....	17
2.8 Azınlık hakları.....	19
2.9 Eğitim-Öğretim Hakkı	21
2.10 Özel Hayatın Gizliliği	22
SONUÇ.....	23
KAYNAKÇA.....	26

KISALTMALAR

Bkz./bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
cev.	: Çeviren
DİA	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi</i>
Dn.	: Dipnot
krş.	: Karşılaştırınız
nşr.	: Neşreden
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkîk eden
vd.	: Ve diğerleri

1. GİRİŞ

İnsan hakları problemi Hz. Ademin oğlu Kâbilin, kardeşi Hâbili öldürmekle başlayıp günümüze kadar devam etmektedir. Bu probleminin çözümü için tarih içerisinde birçok adımlar atılmış fakat bu adımların çoğu yerele ve belirli bir zaman aralığına hitap ettiğinden dolayı günümüz sorunlarına merhem olamamaktadır. Batı dünyasında 1215 yılında İngiltere Kralı'na kabul ettirilen bildiri olan Magna Carta, insan hakları kavramının ilk belgesi olarak kabul edilmektedir. İnsan hakları konusunda ilan edilen diğer önemli bildirgeler: Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776), Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi (1789), Amerikan İnsan Hakları Bildirgesi (1791), İnsan ve Medeni Haklar Evrensel Bildirgesi (1948), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950). Bunlar sadece bazı örnekler olup, daha birçok ulusal ve uluslararası belge insan haklarına ilişkin ilkeleri içeren bildirgeler vardır.

Fakat İslam dünyasında Hz. Muhammed'in (sav) Vedâ hutbesi (632), insan haklarına kapsamlı şekilde değinen ilk beyanname olarak kabul edilir. Tarihin insan haklarını gözeten ilk demokratik bildirisi olan Vedâ hutbesinde efendimiz Hz. Muhammed (sav): Canların, malların ve namusların mukaddes olup her türlü tecavüzden korunduğunu, emanete ihanetin, faizin, zinanın, hırsızlığın, zulmetmenin, kan davalarının haram olduğunu, kadınların Allah'ın emaneti olup onların haklarını gözetmenin farz olduğunu, mirasta kadınların mahrum bırakılmamasını, müslümanların kardeş olduklarını, her hak sahibine hakkının verilmesini, Arap'ın Arap olmayana, hür olanın köle olana, beyaz tenlinin siyah tenliye olan üstünlüğü olmayıp asıl üstünlüğün yalnızca Allah'tan sakınmak olduğunu belirtip her türlü ırkçılığı ayaklar altına aldığını yüzbinlere haykırmıştır. Ayrıca Kuran ve sünneti bizlere emanet eden efendimiz (asm), bu iki emanete bağlı kaldığı takdirde toplumun nasıl müreffeh bir hayat içinde yaşayabileceklerinin yolunu göstermiştir.

İslamın gayesi, İbn Kayyim'in(rh) ifadesiyle “salahı temin ve fesadı def” etmektir.¹ Gazzâli ise, "Şeriat'ın insanlardan istediği beş şeydir. Onlar da Dini muhafaza, nefsi muhafaza, akli muhafaza, nesli muhafaza ve mali muhafazadır. Bu beş şeyin muhafazasını temin eden şey maslahat, bunlara zarar veren şeyler ise fesattır. Fesatı ortadan kaldırmak ise maslahattır."² Naslardaki ilkeler dikkatle incelendiğinde hiçbir madde yoktur ki insanların maslahatı gözetilmesin. *"Allah, iyilik yapmanızı ve yakınlarla yardım etmenizi kesinlikle emreder; hayasızlıktan, fenalık ve azgınlıktan da sakınmanızı tavsiye eder. O, size öğüt veriyor ki, düşünesiniz,"³ "Ey iman edenler! Allah için doğru şahitlik yapın. Bir topluluğa olan kininiz sizi adaletsizliğe sürüklemesin. Adaletli olun, o, takva sahiplerine daha yakışandır. ⁴"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen, en güzel şekilde mukabele et. Böylece, aranızda düşmanlık bulunan kimse, sanki sıcak bir dost oluverir."⁵ gibi iyiliği emredip kötülükten sakındıran birçok ayet vardır. Tabiri caizse bir cihazın mucidi o cihazın nasıl işleyip çalıştığını herkesten daha iyi bildiği gibi, biz insanları yaratan Cenab-ı Allah da sosyal düzenden iktisada kadar her alanda insanların hakkında en hayırlı olan çözümleri bizlere bildirecektir.*

İslam dininin insana verdiği değeri hiçbir ideoloji vermemiştir. İnsana en büyük değeri vererek onun eşref-ı mahlukat olduğunu ilan etmiştir. Dolayısıyla saygın bir konumda bulunan ve yeryüzünün halifesi onuruna sahip olan insana saygı göstermek onun hak ve hürriyetlerine saygı göstermekle başlar.⁶ İnsana verilen değeri Hz. Peygamberin yaşantısında da görmek mümkündür. Kendisi oturur vaziyetteyken yahudi olarak ölen

¹ Semsüddin Fbi Abdillâh İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turukul-Hukmiyye fis-Sintseti Serve* (Beyrut: Daru Erkam b Ehil-Erkam 1999), 38.

² Eş-Şâtıbî, *el-Muvafekât* IV, 27-29.

³ Nahl, 16/90.

⁴ Maide, 5/8.

⁵ Fussilet, 41/34.

⁶ Ahmet Akgündüz, *İnsan Hakları Alanında Temel Belgeler ve İslâm*, sh., 23, Nûn Yay., İst., 1996.

birinin cenazesi önünden geçtiğinde saygıdan dolayı ayağa kalkmıştır.⁷ Yine efendimiz (asm) kendisine henüz peygamberlik verilmeden önce insanların mallarını gasp eden ve haksızlığa uğrayan insanlara karşı kurulan Hilfü'l-Fudûl cemiyetine üye olarak insanların hayrına olan uygulamaları desteklemiştir.

Şâri', dinin korunması için cihadı meşru kılmış, canın korunması için adam öldürmeyi yasaklamış, Kasıtlı adam öldürene kısas hükmü koymuş, aklın korunması için içkiyi haram kılmış ve içenlere ceza öngörmüş, namusu korumak için zinayı ve iffete karşı yapılan iftirayı (kazf) haram kılmış, bu haramı ihlal edenlere ceza tertip etmiş, malın korunması için hırsızlığı yasaklamış, yasağı uymayana (hırsız) ceza koymuştur.⁸ İslamda özgürlük asıl, sınırlamalar istisnadır. Kur'an-ı Kerimde sınırlamalar yerine mübahlar yazılmış olsaydı insanlar Kur'an'ı ezberlemek bir yana okumaktan dahi aciz kalırlardı. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu sınırlamalarda dünya ve ahiret noktasında insanların maslahatı, toplumun refahı gözetilmektedir.

İnsan hayatına verilen değer ve konulan tedbirler belirli bir zümreye mahsus olmayıp din, dil, ırk, cinsiyet farketmeksizin tüm insanları kuşatan ilahi ve evrensel yasalardır. Bu nedenle çiftçisinden bürokratına, zengininden fakirine, güçlüsünden güçsüzüne kadar her insan Allah katında eşittir ve bu yasalara uyma konusunda hiçbir zümreye herhangi bir ayrıcalık tanınmadığı açık bir şekilde beyan edilmiştir. İslam'da insan hakları değiştirilemez kurallar içerisinde yer alır ve İslamın insanlara bahşettiği bu haklara saygı göstermenin dini bir zorunluluk olduğu ve kul hakına girenlerin hem dünyevî hemde uhrevî yaptırımlarla karşılaşacakları bildirilmektedir. İnsan haklarının menşei ilahi olması hasebiyle bu hakları değiştirme ve yok sayma hakkına hiçbir beşer sahip değildir. Dolayısıyla insan haklarına saldırı, yüce yaratıcının takdir ve iradesine saldırdır.

⁷ Müslim, *Cenaiz*, 78, Hadis no:1593.

⁸ Muhsin Koçak vd, *Fıkıh Usûlü* (Ensar Neşriyat, 6. Baskı, İstanbul 2020), 134.

İnsan haklarının korunmadığı ve güvence altına alınmadığı bir yerde kargaşa ve anarşi kaçınılmazdır. Bir milletin medenî olma ölçütü salt sanayilesmesi veya teknolojik gelişimini tamamlaması olmayıp insan haklarına gösterdiği değerlerle de ilişkilidir.⁹ İnsan haklarının çiğnendiği bir toplumda ölümler, özgürlüklerin kısıtlanması, işkence ve kötü muamele, adaletsizlik ve keyfi gözetimler, eşitsizlik ve ayrımcılık, toplumsal hoşgörüsüzlük, çocuk ve kadın hakları ihlalleri, hükümet denetimsizliği ve keyfi yönetim, ekonomik ve sosyal hak ihlallerinin olduğu yaşanılmayacak bir dünya meydana gelir. Din, bu kargaşaların önüne geçerek insanların birbirine saygı ve sevgi çerçevesinde yaşamalarını emretmiştir. Aksi halde İslamiyet'in böyle bir emri olmasaydı suçların önüne geçebilmek için her insanın başına bir bekçi katma zorunluluğu ortaya çıkacaktı ki, bu da imkansız olurdu. Dolayısıyla bir toplum İslamiyeti hayatına ne kadar tatbik etmeye çalışırsa birbirlerine o kadar hoşgörülü olurlar. Nitekim bunun örneklerini asr-ı saadetten Osmanlı'nın son iki asrına kadar görebiliyoruz. Şimdi bu genel bilgiler doğrultusunda İslam'ın insana tanıdığı temel hak ve özgürlükleri sınıflandırarak inceleyelim.

2. DİNİ HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIFLANDIRILMASI

İslam hukuku genel olarak insanın dînini, canını, aklını, neslini ve malını korumayı hedefler. Bu hedefler doğrultusunda İslam'da insan haklarını aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

2.1 Yaşama Hakkı

İslam'da yaşam hakkı din, dil, ırk, mezhep, cinsiyet farketmeksizin herkese tanınan doğal haklardandır. Esasında yaşam hakkı diğer hakların temelini oluşturur. Zîra yaşam hakkı yoksa diğer haklardan bahsetmek mümkün değildir. İnsanın boğazına bir şey takılıp etrafında içkiden başka bir içecek bulunmadığında boğazındakini atana kadar içki içebilmesi, yine açlıktan ölmesi muhtemel birinin başka imkanı yoksa o durumda domuz

⁹ Saffet Sancaklı, *Hz. Peygamber ve İnsan Hakları*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III (2003), Sayı: 2, 23.

eti yiyebilmesi islamın, insanın yaşam hakkı için prensiplerine durum düzelinceye kadar taviz vermesi insanın yaşam hakkına verdiği önemi açık bir şekilde göstermektedir.

İslam hukuku cinayeti en ağır suçlardan biri olarak kabul eder ve caydırıcı cezalar öngörür. Bir cinayet işlendiğinde maktulün ailesi affetmediği takdirde kâtile kısas cezası, yani ölüm cezası verilir. *"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size farz kılındı."*¹⁰ Ancak kısas hükmünün yerine getirilmesi müminlerin emri olan devlet başkanının görevidir. Bu nedenle kimse kendi kendine hüküm verip suçlunun infazını gerçekleştiremez. Bu yaklaşım, toplumdaki bireylerin güvenliğini sağlamayı ve suçluların caydırıcı bir şekilde cezalandırılmasını, aynı suça yeltenme niyetinde olanlara da ibret olmasını hedefler.

İslam, insanın yaşam hakkını önemsemesinin yanı sıra kişinin kendini ve mümkünse başkalarını korumasını da talep eder. Bununla birlikte bu, keyfi şiddet veya haksız yere saldırmayı kapsamaz. *"Kim bir insanı öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de birini hayatta tutarsa, bütün insanları hayatta tutmuş gibi olur."*¹¹ ayeti insan yaşamının kudsîyet ve dokunulmazlığını açık bir şekilde bildirilmiştir. Hz. Peygamber (asm), tarihî Veda hutbesinde "(Mü'minler), bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise canlarımız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir. Her türlü tecavüzden korunmuştur."¹² buyurarak müslümanların can, mal, ırz ve namuslarını güvence altına almıştır.

Haksız yere başka birini öldürmek haram olduğu gibi intihar ve zulüm de kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Kur'an-ı Kerim'de, *"Kendinizi helak etmeyin. Allah size merhametlidir."*¹³ ayetinde belirtildiği gibi Allah(c.c), insana kendilerinden daha fazla

¹⁰ Bakara, 2/178.

¹¹ Maide, 5/32.

¹² Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, (II, 31-33).

¹³ Nisa, 4/29.

değer verip merhamet etmektedir. Bu nedenle de insanın canını mukaddes sayıp zarar verilmesini haram kılmıştır.

İslam, insanların büyük bir grup halinde sistematik bir şekilde yok edilmesini içeren soykırımı da kesin bir biçimde yasaklanmıştır. Savaş durumunda bile kaçan veya yaralanan kişilere zarar verilmesini, aktif olarak savaşa katılmayanlar arasında kadınlar, çocuklar, din adamları ve işçilere dokunulması menedilmiştir. Aynı şekilde, hayvanlara ve bitkilere zarar vermek de engellenmektedir. İslam, Said Nursi'in(rh) deyiimiyle "Bir gemide dokuz canı bir masum olsa, yine o gemi hiçbir kanun-u adaletle batırılmaz.."14 prensibinin esas olduğuna, bir masumun yaşam hakkının hiçbir sebebe kurban edilemeyeceğine vurgu yapmaktadır. İslam, sağ olarak doğan insanların yaşam hakkını koruduğu gibi anne karnındaki bebeğin yaşam hakkını korumuş ve anne karnında cinayet olan kürtaj da insan yaşamına verilen değerden dolayı haram kılınmıştır.

İslam'ın insan yaşamına verdiği değer ve korunmasına yönelik aldığı önlemler ortadadır. Hakikat gözlüğünü takan biri İslam'ın anlatıldığını gibi asan ve kesen değil, var eden ve yaşatan olduğuna şahadet edecektir.

2.2 İnanç ve İbadet Özgürlüğü

Geçmişten günümüze inanç ve ibadet özgürlüğü, demokratik değerler ve insan hakları açısından önemli bir konudur. İslam, inanç ve özgürlüğün korunması noktasında önemli bir yere sahiptir. İnanç ve İbadet özgürlüğü insanın temel hak ve hürriyetlerinin en önemlilerindendir. Her insan herhangi bir dine mensup olup olmama özgürlüğüne sahiptir ve konuda herhangi bir zorlama ve dayatma söz konusu olamaz. Müslmanlar insanları ancak tatlı dille davet etmekle mükelleftirler. "*Sen ne kadar hırs göstersen yine insanların çoğu iman edecek değiller*"15 ayeti bizlere, kişinin kalbindeki imanı yeşertmenin Allah'ın

¹⁴ Said Nursî, *Mektubat, Yirmi İkinci Mektup, Birinci Mebhas.*

¹⁵ Yusuf, 12/103.

kudretinde olduğunu, dolayısıyla insan kendisine emredilen tebliğ vazifesinden ileri gitmeyip, kavî-i leyyin¹⁶ (yumuşak söz) ile davet etmemizi emretmektedir.

Tarih boyunca İslam toplumunda yaşayan gayr-i müslimler istedikleri dine inanmakta özgür olmuş, ibadetlerinde serbest bırakılmışlardır. İslam, ibadetlerin bireyin Allah'a olan bağlılığını ifade etmek için bir araç olduğunu, dolayısıyla samimiyetle, zorlama veya isteksizlik olmaksızın yerine getirilmesini istemektedir. İnancı kimseler hiçbir durumda inancından dolayı ayıplanamaz ve tahkir edilemez. Din seçme hakkına sahip olan kişi, aynı zamanda dînini tümüyle öğrenme, öğretme, yayma ve yaşama hakkına sahip olduğu gibi, bu alanda her türlü örgütlenme hakkına da sahiptir. Çünkü din, vicdanlarda hapsedilen ve mahkum edilen bir kurum değildir.¹⁷

Kur'an-ı Kerim'de, *"Dinde zorlama yoktur; artık hak ile bâtil iyice ayrılmıştır."*¹⁸ *"Ey Muhammed! Eğer Rabbin dileyseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen inanmaları için insanları zorluyor musun?"*¹⁹ *"Ve de ki: Hak Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkar etsin"*²⁰ ifadelerle açıkça belirtilmiştir ki, insanların inançlarını dayatma veya zorlama yoluyla inkar ettirmek yasaklanmıştır. İslam, insanların özgür iradeleriyle inançlarını seçmelerini ve vicdanlarının rehberliğinde hareket etmelerini savunur ve inanç özgürlüğünü evrensel bir değer olarak kabul eder.

İslam'ın temel prensipleri arasında adalet, hoşgörü, eşitlik ve insan hakları yer alır. Bu prensipler, inanç ve ibadet özgürlüğünün korunması ve insanların farklı inançlara sahip olsalar da ritüellerini diledikleri gibi hiçbir baskı kurulmadan yapabileceklerinin altını

¹⁶ Tâhâ, 20/44

¹⁷ Saffet Sancaklı, *Hz. Peygamber ve İnsan Hakları*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III (2003), Sayı: 2, 30.

¹⁸ Bakara, 2/256.

¹⁹ Yûnus, 10/99.

²⁰ Kehf, 18/29.

çizer. Nitekim Hz. Muhammed (a.s.m), mekkenin fethi esnasında bu hoşgörüsünden dolayı birçok kişinin iman etmesine vesile oldu. Sadece efendimiz'in (a.s.m) yaşantısını incelersek dahi İslamın insanları ötekileştirmeyi değil, kazandırmayı hedeflediğini görebiliriz.

Ancak İslam, inanç ve fikir özgürlüğü adı altında İslam ümmetinin küçük düşürülmesine, karalanmasına yahut fitne çıkarılmasına da müsaade etmez. Bu prensipler, İslam'ın ahlaki değerlerini, toplumun düzenini ve ahlaki çerçevesini korumayı hedefler. İslam, insanların itibarını korumak, ahlaki değerleri yüceltmek ve toplumun ahlaki yapısını güçlendirmek için böyle bir sınırlama koyar. Bu sınırlama toplumun ahlaki değerlere saygı göstermesine vesile olurken aynı zamanda insanların özgürlüklerini ve haklarını da korumayı hedefler. İslam, insanların ahlaki sınırlar içinde özgürce inançlarını yaşamalarını savunurken, ahlaki değerleri zedeleme potansiyeline sahip olan davranışlara karşı da önlemini alır.

Kısaaca ifade edecek olursak İslam, her insana inanç ve ibadet hürriyeti tanımış ve tanınan haklara saygı göstermeyi farz kılmıştır. Kimsenin zorla dîne davet edilemeyeceğini birçok ayeti kerimede bizlere bildirmiştir. Müslümanların asıl görevi iman ettikleri dîni hakkıyla temsil etme gayretinde olmaları ve insanları güzel bir üslupla İslama davet etmektir. Gerisi Allah'ın (c.c) takdirine kalmıştır.

2.3 Hürriyet Hakkı

İslam'ın insanlara tanıdığı temel haklardan biri de hürriyet hakkıdır. İslam, insanların doğuştan gelen haklarına saygı duyulmasını emreder. İnsanların hürriyet hakkı sadece din tercihi noktasında değil, aynı zamanda düşünce, ifade, toplumsal katılım ve adalet gibi diğer hürriyetleri de kapsar. Hürriyet hakkı belirli bir zümreye tahsis edilmeyip, her insan haklar bakımından eşit doğar ve aynı değeri taşırlar. Bu nedenle İslam, cinsiyet, ırk, dil veya etnik köken gibi farklılıklar nedeniyle insanların ayrımcılığa uğratılmasını meneder.

İnsanların kendi istidat ve kabiliyetlerini artırabilmeleri için hür düşünüp özgür hareket edebilecekleri imkanların sağlanması gerekmektedir. İnsanların diğer varlıklardan

üstün olma²¹ özelliklerinden biri de şüphesiz kendini geliştirip terakki edebilmeleridir. Allah(c.c), itaat edip etmeme hürriyetine sahip olmayan, kendisine daima ibadet edip isyandan arındırılmış varlıklar olarak melekleri yaratmakla iktifa etmemiş, yeryüzünün halifesi²² olan insanı yaratıp kendisine koşulsuz itaat eden melekleri ona secde ettirmiştir.²³

Yaratılış bakımından insanın meleklerden daha üstün olma nedenlerinden biri de değindiğimiz gibi onun hür ve özgür iradeye sahip olabilmesidir. İnsana verilen hür ve özgür irade sebebiyle iyi ve kötü birbirinden ayrılmış olur. Bunun aksine bir durum olup insanlar hür iradeye sahip olamasaydılar, ikrâhın sorumluluğu kaldıran sebeplerden olması hasebiyle insanlar hiçbir fiillerinden mesul olamayacak, bu da insanın yaratılışına aykırı olacaktı. Bu nedenle İslam, insanın yaratılış gayesi gereği insanların hürriyet hakkının korunması noktasında hassasiyet gösterir. İslam tarihinde şûra meclislerinin kurulması, içtihadın teşvik edilmesi, beytü'l hikme adında ilim ve bilim meclislerinin kurulması, halifelerin seçimle başa gelmesi gibi birçok örnekler insanların hürriyet ve fikirlerine verilen önemi göstermektedir.

İnsanlar, düşüncelerini ifade etme özgürlüğüne sahiptirler ancak bu özgürlük, başkalarının haklarını ve onurunu zedelememek koşuluyla kullanılmalıdır. İslam, hürriyet hakkını sınırsız ve keyfî bir şekilde yorumlanmasına müsaade etmez. Hürriyetin bireysel ve toplumsal sorumluluklarla dengelenmesi gerektiğine inanır. İnsanların hürriyetlerini kullanırken, başkalarının haklarını ve toplumun düzenini gözetmeleri beklenir. İslam, insanların kendi hürriyetlerini aşırıya kaçarak başkalarını incitmelerine veya toplumun huzurunu bozmalarına izin vermez. insanların hürriyetlerini "insan onurunu" ve "toplumun menfaatini" koruma bağlamında değerlendirir. Örneğin ifade özgürlüğü, başkalarının itibarını zedelemek veya nefret söylemi içermek gibi zarar verici sonuçlara yol açarsa sınırlandırılabilir.

²¹ Tîn, 95/4.

²² En'am, 6/165.

²³ Bakara, 2/34.

Özetle İslamda hürriyet hakkı, insanların doğuştan gelen bir hakkı olarak kabul edilir. Bu nedenle insanların iradelerine, inançlarına, düşüncelerine ve ifadelerine saygı gösterme mecburiyetindeyiz. Ancak bu hürriyet, başkalarının haklarını ve toplumun düzenini ihlal etmemek şartıyla kullanılmalıdır.

2.4 Düşünme ve İfade Özgürlükleri

Düşünce ve ifade özgürlüğü, insan haklarının temel bir parçasıdır ve bireylerin fikirlerini özgürce ifade edebilmeleri, tartışabilmeleri ve eleştirebilmeleri anlamına gelir. Her birey, düşüncelerini ve inançlarını açıkça ifade edebilir, ancak bunu yaparken diğer insanların haklarını da gözetmelidir.

Düşünme, bir toplumun gelişmişliğiyle doğrudan bağlantılıdır. Düşünce özgürlüğünün olmadığı bir toplumda ilerleme ve gelişmeden söz edilemez. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayet düşünmeye, araştırmaya, tefekkür etmeye, taklidi imandan tahkiki imana yönlendirmektedir. *“Akletmez misiniz?,²⁴ “Akledesiniz diye Allah ayetlerini sizin için açıklamaktadır.²⁵ “Şüphesiz, düşünmekte olanlar için gerçekten ibretler vardır.²⁶ “Düşünmeyen kimseler, başkalarının emrine uyarlar ve sapıklıklarının ardından giderler.”²⁷* Bu nedenle İslam, insanı insan yapan akıl nimetini kullanmayı ve fikir üretip aktarmayı bir hak olarak değil, dini bir yükümlülük olarak addeder. Dolayısıyla her bireyin sahip olduğu düşünce ve fikir özgürlüğü, kısıtlanamaz, devredilemez ve ertelenemez.

İslam tarihinde düşünmeye ve fikir üretmeye yapılan teşvikler ve bu fikirlere duyulan saygıyla ilgili birçok örnekler mevcuttur. Örneğin, müşriklerle yapılan Bedir savaşında Müslümanlar galip gelmiş, sonrasında savaşta ele geçirilen esirlere yapılacak

²⁴ Bakara, 2/76.

²⁵ Bakara, 2/242.

²⁶ Yûnus, 10/24.

²⁷ Yâsin, 36/51.

muamele hakkında herhangi bir ayet olmayınca Hz. Muhammed (sav), Hz. Ömer ve Hz. Ebu Bekir'inde aralarında bulunduğu ashab-ı kiramla istişare yapılmış ve Hz. Ebu Bekir'in görüşü olan okuma-yazma öğretme karşılığında esirlerin serbest bırakılması fikri kabul edilmiştir.²⁸ Yine Uhud savaşının Medine'nin içinde mi yoksa dışında mı yapılması konusunda istişare yapılmış, bu istişare neticesinde Hz. Peygamber (sav) kendi görüşünün hilafına savaşın Medine dışında yapılmasına karar verdi.²⁹ Başka bir örnek olarak Bedir savaşında ordunun konuşlandırılması hususunda Hz. Peygamber (sav), Hubâb b. Münzir'in (ra) görüşünü daha çok beğendiği için yine kendi görüşünden feragat etmiştir.³⁰ Yine Halifeler döneminde Hz. Ömer (r.a) devlet başkanıyken kadınların mehirlerinin azaltılmasına ilgili bir konuşma yaptı, ardından bir kadın itiraz edip mehri kısıtlama hakkının olmadığıyla ilgili bir takım deliller sundu. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a), kadını rencide etmek bir yana, hak verip kararından vazgeçti.³¹

Düşünce ve ifade özgürlüğü yalnızca Hz. Peygamber (sav) dönemini kapsamamıştır. İslam tarihinin her safhasında birçok Müslüman bilim insanları ve filozofları, farklı fikirleri tartışıp geliştirme özgürlüğüne sahipti. İbn Sina, Fârâbi, İbn Rüşd gibi ünlü İslam filozofları, eleştirel düşüncenin önemini vurgulayan eserler ürettiler. Ayrıca İslam mütercimleri başka kültürlerden bilgiyi aktarmak için çeviriler yaparak farklı düşünceler elde etmek için çaba sarfettiler. İşte bu örnekler, İslam dünyasında düşünme ve ifade özgürlüğünün yaygın olarak uygulandığının açık bir göstergesidir.

Düşünce ve fikir özgürlüğüne saygı duyan İslam, bu özgürlüklerin suistimal edilmesine de müsaade etmez. İfade özgürlüğünün başkalarının haklarına saygı gösterme sorumluluğuyla birlikte gelmesi gerektiğinin altını çizer. Ahlâkî sınırlar aşılmadığı sürece

²⁸ Bk. Müslim, *Cihâd*, H.No:58.

²⁹ Bk. İbn İshâk, a.g.e., sh., 287.

³⁰ Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, III, 427.

³¹ İbn Hacer, *el-Metalibü'l-aliye*, II, 4-5; eş-Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, VI,168; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, Mısır, t.y., IV, 283 vd.

İslam'ın düşünmeye, fikir üretmeye karşı çıkması düşünülemez. Tam tersi İslam düşünmeyi ve fikir üretmeyi bizlerden rica değil, emretmektedir.

2.5 Adalet ve Eşitlik

Adalet, hakkaniyete ve hukuka uygun olarak her hak sahibine hakkını, her haksızlık yapana da yetkili kişi eliyle cezasını vermektir. İbn Hazm'ın da değindiği gibi adalet, her korkulu olanın sığındığı kaledir.³²Eşitlik ise, iki şeyin her yönden denk olması demektir. Tüm insanlar, insan olmaları noktasında eşittirler. Hukuk önünde ve sosyal hayatta kişiler arası din, dil, ırk, cinsiyet, makam, mevki, fakirlik, zenginlik bakımından herhangi bir üstünlük söz konusu olamaz. Tarih boyunca çıkan kavga ve kargaşaların temel nedeni bu iki ilkenin hakkıyla uygulanamamasıdır. Ehemmiyetinden kaynaklıdır ki Allah (c.c), yüce kitabının bir çok ayetinde adaleti emretmiştir. *"Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayan, Allah için şahitlik eden kimseler olun. Zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır."*³³ Belirtildiği gibi Allah(c.c), herkese karşı adaletli olmayı, iltimastan sakınmayı, "Hakkın hatrı âlîdir hiçbir hatra feda edilemez"³⁴ düsturuyla başklarının hatrı uğruna kimseye haksızlık yapılmaması hususunda bizleri ikâz etmiştir.

Din konusu dışında zenginlik ya da yoksulluk fark etmeksizin herkes Allah(c.c) katında eşittir, kimse kibirlenip kendi üstünlüğünü ilan edemez. Yeryüzünde böbürlenerek yürüyen kişiler de başka ayetlerde uyarılmıştır.³⁵*"Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvâya daha uygundur. Allah'tan*

³² Cafer Sadık Yaran, *Ahlaki Erdemler*, (DİB Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2019), 59.

³³ Nisa, 4/135.

³⁴ Said Nursî, *Münâzarat*, 173.

³⁵ İsra, 17/37.

*korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*³⁶ bu ayet adaletin önemini vurgularken, toplumdaki ön yargıların, kînin ve düşmanlıkların adaletin yerine getirilmesine engel olmamasını ifade eder. İman edenler olarak, Allah'ın hakkını korumak için adaletle tanıklık etmeli, kin veya önyargı adaletten sapmamıza asla neden olmamalıdır. Tam tersine, adaletli davranarak takvaya uygun bir yaşam sürdürmeliyiz.

İslam'ın ana kaynaklarından hadislerle baktığımızda *"Dini hususlar müstesna, Araplar ile Arap olmayanlar arasında üstünlük aşağılık farkı yoktur", "Allah insanların cahilane öğünmesini, ecdatlarıyla iftiharında bulunmasını İslam ile kaldırmıştır. Çünkü insanlar Ademdendir. Adem ise topraktır. Onların Allah tarafından en şerefli takvaca en ileri olanıdır."*³⁷ Buna benzer nassların sayısı azımsanmayacak kadar fazla. İslam'ın adalet ve eşitlik haklarına verdiği değeri başta Hz. Peygamber'in (s.a.v) yaşantısı olmak üzere her dönemde görmek mümkündür. Hz. Peygamber'in (s.a.v), kendisine gelen dava ve meselelerde hukuk önünde eşitlik ve adalet prensibinden asla taviz vermemiş, kendisinden sonraki ümmetine de bu iki ilkeyi emanet etmiştir. Bir gün Üsâme b. Zeyd (r.a), Hz. Peygamber'in (s.a.v) yanına gelerek suç işleyen zengin bir kadının affedilmesini talep eder. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), herkese örneklik teşkil eden vecîz bir ifade kullandı: *"Sizden evvelki toplumların helâk olmalarının başlıca sebebi, aralarında itibarlı bir kimse suç işlediği zaman ona dokunmamaları; zayıf ve kimsesiz biri suç işlediğinde ise onu cezaya çarptırmaları olmuştur. Allah'a yemin ederek söylüyorum ki, şövet bu hırsızlığı kızım Fâtıma da yapsaydı mutlaka onun da elini keserdim"*³⁸ Bu nasslardan da anlaşılacağı üzere adalet, yakın akraba da olsa hiçbir hatra feda edilemez. Aksi halde ayrımcılığın olduğu bir toplumda huzursuzluk, anarşi, kargaşa ve zulüm eksik olmaz, bu da dünyayı yaşanılmaz bir hale getirir.

³⁶ Mâide, 5/8.

³⁷ LÜTEM, 72; UDEH, C.1, 33.

³⁸ Buhari, *Hudud*, B. 11, Müslim, *Hudud*, H. No 8-11, Ebu Davud, *Hudud*, B.4.

2.6 Kadın ve Çocuk hakları

İslam, doğduğu çevrede kadın ve çocuk hakları konusunda adeta bir devrim yapmıştır. Bunu idrak edebilmek için cahiliye döneminden asr-ı saadete geçiş dönemini incelememiz gerekir. İslamın onardığı bir çok haksızlık olmakla birlikte bazılarını kısaca değinmekle iktifa edeceğiz.

Cahiliye dönemi adetinden İslamî reformların birkaçı şunlardır:

2.6.1 Kız çocuklarının değersiz görülmesi

Cahiliye döneminde erkek çocuklar aileler için değerli kabul edilirken, kız çocuklarının doğumu bir kusurmuş gibi babasıyla dalga geçilip ayıplanırdı. Bazı aileler kız çocuklarını utanç kaynağı olarak görür ve hatta bazı durumlarda onları doğumda öldürürlerdi. Bazı aileler de fakirlik endişesiyle veya başkaları tarafından câriye olarak alınacağından korkarak kız çocuklarını diri diri toprağa gömmeyi tercih ederlerdi. *"Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda,"*³⁹ Toprağa, diri diri gömülen kız çocuğudur. Araplar kız çocuklarını fakirlik korkusuyla ve köle haline getirilmeleri endişesiyle gömüyorlardı.⁴⁰

Efendimiz (asm) cahiliye döneminin karanlık ortamına Peygamber olarak gönderildikten sonra cinsiyet üstünlüğünü kaldırarak kız ve erkek çocuklarının eşit olduğunu, ikisinin birbirine üstünlüğünün olmadığını ilan edip kız çocuklarına hak ettiği değeri göstermiştir. Hz. Peygamber (asm) *"Nebiler cennettedir, şehitler cennettedir, diri diri gömülen kız çocukları cennettedir."*⁴¹ buyurmatadır. Bu hadis bizlere haksızlığa uğratılıp diri diri gömülen kız çocuklarının cennetle mükafatlandırılacağı, yukarıdaki ayette de kâtillerden yapmış oldukları katlin hesabının sorulacağı bildirilmektedir. *"Kimin bir kız çocuğu dünyaya gelir de onu toprağa gömmeden, horlamadan ve üzerine erkek*

³⁹ Tekvir 81/8-9.

⁴⁰ Neseî, *Medârikü't-tenzîl*, c.4, 648.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34: 192.

çocuğunu tercih etmeden yetiştirecek olursa Allah Teâlâ o kimseyi cennetine koyacaktır.”⁴²*Her kim iki kız çocuğunu yetişkinlik çağına gelinceye kadar büyüüp terbiye ederse, kıyamet günü o kimseyle ben şöyle yanyana bulunacağız”* buyurdu ve *parmaklarını bitıştirdi.*⁴³hadisleri de bizlere Allah'ın(c.c) rızasını ve cennetini kazanmanın yollarından birinin kız çocuklarına şefkat ve merhamet gösterilmesinden geçtiği bildirilir. Yine Hz. Muhammed (sav), namaz kıldığı esnada omuzunda iki kız torunu olmasına rağmen namazını bozmamış, adeta topluma "Sizin ayaklar altına aldığınız çocuk haklarını ben omzumda taşıyıp baş tacı ediyorum" mesajını vermektedir.

2.6.2 Kadınların miras hakkının kısıtlanması

Cahiliye döneminde kadınlar miras konusunda erkeklerle eşit haklara sahip değillerdi. Miras genellikle erkek çocuklar arasında paylaşılırken, kız çocuklar ve eşler mirasın dışında bırakılırdı. İslamiyet geldiğinde ise erkek ve kadının sosyal yapısı, ailedeki sorumluluğu ve psikolojik faktörleri göz önünde bulundurarak mirası erkeğe iki, kadına bir şeklinde taksim etmiştir. Bu şekilde taksim edilme nedenlerinden birkaçı; kadınların çalışıp para kazanma gibi bir mesuliyetlerinin olmaması, şahsi parasının evin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla zorlanamaması; yeme, içme, giyim, kuşam vs. tüm ihtiyaçları erkeğin karşılaması, erkeğin evlenirken mehir vermesi, boşanmada nafaka vermesi gibi etmenler erkeğin mirasta kadından daha fazla alma gerekliliğini ortaya koymaktadır. İslam bu şekilde dengeyi koruyarak her iki tarafın hakkını eşitlik değil, adalet çerçevesinde korumaya çalışmıştır.

2.6.3 Kadınların evlilik özgürlüklerinin sınırlanması

Cahiliye döneminde kadınlar, evlilik konusunda genellikle aile büyüklerinin veya erkek akrabalarının kararlarına tabi tutulurlardı. Kadınların kendi iradeleriyle evlilik yapma hakkı sınırlıydı ve bazı durumlarda zorla evlilikler gerçekleştirilirdi. Birçok köklü değişimler yapan İslam, evlilik konusunda da kadınların hakkını teslim etmiştir.

⁴² Ahmed, *Müsned*,(Tah: Muhammed Şakir, Had. no: 1957)

⁴³ Müslim, *Birr*, 149. Ayrıca bk.

Kadınların istemedikleri erkeklerle evlendirmenin yanlış olduğunu, bu şekilde kurulan evliliklerin kısa ömürlü olacağına, mutsuz ve huzursuz bir aile meydana gelebileceği hususunda bizleri uyarmaktadır. Bu nedenle kızların evlenmek istedikleri kişi fasık veya dinsiz olmadığı sürece istedikleri kişilerle evlendirmenin daha doğru olacağını söyler.

2.6.4 Kadınların boşanma haklarının kısıtlanması

Cahiliye döneminde, boşanma süreci erkeklerin tek taraflı iradesine bağlıydı. Kadınlar, genellikle erkeklerin isteği olmadan boşanamazlardı ve boşanma durumunda kadınların hakları sınırlıydı. İslamiyet ise boşanmayı erkeğin tekeline bırakmayıp kocanın kadına zarar verebilecek hastalığı, kayıplığı, nafakayı kesmesi, kötü davranması ve geçimsizliği gibi sebeplerle kadına veya hâkime gidip boşanma talebinde bulunabilir.

2.6.5 Kadınların mülkiyet haklarının sınırlandırılması

Cahiliye döneminde kadınlar genellikle mülkiyet haklarından mahrum bırakılırdı. Evlilik, kadının mal varlığının erkeğe geçmesine neden olabilirken, boşanma durumunda da kadınların mülkiyet hakları çoğu zaman sınırlıydı. Yine İslamiyet erkeklerde olduğu gibi kadınlara da mülkiyet hakkı tanımış ve mehir, nafaka, miras gibi mülkî haklarını dilediği gibi kullanmasına imkan tanımıştır.

2.6.6 Kadınların eğitim ve kültürel faaliyetlere katılımının kısıtlanması

Cahiliye döneminde kadınların eğitim ve kültürel faaliyetlere katılımı sınırlıydı. Kadınlar genellikle okuma-yazma bilmiyorlardı ve toplumsal etkinliklere katılamazlardı. İslamiyette ise, “Kadınlara Cuma, cihad ve cenaze hariç erkeklere farz kılınan her şey farz kılınmıştır”⁴⁴ hadîsi, başta ilim olmak üzere erkeklerin mesûl olduğu hususlarda kadınlar da mesûldür ve erkeklerle eşittirler. İslamiyet'in kadınlara da ilmi teşvik ettiğini ve kadınların da bu teşvik doğrultusunda ilim sahasında çalışmalar yürüttüğünü görmek mümkündür. En çok hadis rivayet edenler listesini incelediğimizde ilk sıralarda Hz.

⁴⁴ Abdürrezzak, 5/298.

Aişe'yi (rha) görmemiz, kadınların ilimden uzak tutulmayıp onların da bu yolculukta yol katettiğini gösterir.

İslamiyet'in kadınlara tanıdığı hakları ve bu hakları korumayı ne cahiliye döneminde görebiliriz ne de kadınların metalaştırıldığı 21 yy. da görebiliriz. İslam'ın kadın haklarına verdiği değer anlamak için sadece cahiliye dönemini analiz etmek yanlış olur. Evrensel bir din olması hasebiyle günümüzde de İslam'ın kadınlara verdiği değer ortadadır. İslam'a karşı kin besleyenler ve İslam'ın kadın haklarını tanımadığını iddia edenler, cinsel duygularını tatmin etmek amacıyla özgürlük ve sanat adı altında kadınları teşhir ettiler. Çoğu devletlerin iş gücünü karşılayabilmeleri, şirketlerin ve iş yerlerinin kârını artırabilmek için kadınlara "Evde kalıp kocalarınıza muhtaç ve mahkûm olmayın. Sizde çalışarak kendi ayaklarınız üzerinde durabilirsiniz." propagandasını yaparak, kucağında bebeği olan anneyi sıcacık yuvasından çıkartıp bir lokantada veya herhangi bir hizmet sektöründe tanımadığı yüzlerce insana hizmetkar ettiler, buna da özgürlük dediler. Bir kadın bu tür ortamlarda evin ihtiyaçları karşılanamadığı durumlarda uygun bir yerde çalışıp kocasına destek verebilir. Ancak kadın çalışmak istemediği takdirde kocası onu çalışmaya zorlayamaz. Çünkü evin maddi ihtiyaçları erkeğin sorumluluğundadır.

Özetle, kadın haklarının çiğnendiği ve aşağılandığı özellikle bu yüzyıl, hiçbir durumda İslama hesap sorma hakkına sahip değildir. İnsanlarla birlikte huzurlu bir ailenin ve toplumun formülünü de yaratan Allah (c.c), elbette bizi iyi ve doğru olana yönlendirecektir. Bu yola tutunduğumuz ölçüde herkese hak ettiği değere kavuşmuş olur.

2.7 İşkenceden Korunma Hakkı

İnsanlık tarihinde, işkence korkunç bir gerçeklik olmuştur. Bu acımasız eylem, insan onurunu çiğneyen, insana yönelik en vahşi ve acı verici saldırılardan biridir. Ancak İslam, işkenceye net bir tavır koyup hangi nedenle olursa olsun insanlık dışı uygulamalarla insanları öldürmeyi veya yaralamayı yasaklamıştır. İslam, insanlık için bir kılavuz olma niteliği taşıırken, işkenceye karşı duruşuyla da tüm çağa ve milletlere örnek olmuştur.

İslam, yaratılış bakımından insanı mahlûkâtın en mükemmeli olarak kabul eder. Allah'ın (c.c) yarattığı en mükemmel varlığı yaradandan ötürü sevmek ve saygı duymak

temel bir sorumluluktur. İşkence ise, insanın onuruna, şerefine, değerine ve tabiatına aykırıdır. Bu nedenle nasslar işkence ve zulmün her çeşidini haram kılmıştır. İnsanın onuru, bedeni, aklî yetenekleri ve ahlakî değerleriyle birlikte korunmalıdır. İşkence, bu onuru zedeleyen ve insanın fiziksel veya psikolojik bütünlüğünü bozmaktadır. İslam, işkenceyi insanlık dışı bir davranış olarak görmekte ve bu tür eylemlere karşı sert bir tutum sergilemektedir. Kur'an'da peygamberlerin ve inananların işkenceyle şehid edildiğinden söz edilir.⁴⁵ Söz konusu ayetlerde geçen bu zulümlerin failleri Allah'ın(c.c) gazabına uğrayıp helak olmuşlardır. Hz. Peygamber (asm): "*İnsanlara merhamet etmeyene, Allah da merhamet etmez.*"⁴⁶ hadisiyle de Allah'ın (c.c) merhametine mazhar olmanın, başta insanlar olmak üzere tüm canlılara merhamet etmeye bağlı olduğunu bildirmektedir.

Hz. Peygamber (asm) ve dava arkadaşları İslam'ın evrensel mesajlarını yeryüzüne ulaştırma yolculuğunda birçok meşakkatlere maruz kaldılar. Müslümanlara yaklaşık üç yıl boyunca boykot uygulandı, sözlü ve fiziksel işkence yapıldı, ifade özgürlükleri kısıtlandı, farklı beldelere sürgün etmek zorunda bırakıldılar. Bir kısım sâhâbî aileleri tarafından eve hapsedilip aç bırakıldılar, kimileri hakaretlerle evlerinden kovuldular,. Örneğin Yâsir ailesi, Habbab b. Eret, Bilal-i Habeşi, Ebu Zer gibi sâhâbilere türlü türlü işkenceler yapıp bir kısmını da vahşice katlettiler. Çekilen bunca meşakkatlerin temel gayelerinden biri hiç şüphesiz toplumsal barışı sağlamak, insanların hem dünyevî hem de uhrevî saadetini temin etmek ve insanın temel hak ve hürriyetlerini korumaktır.

İslam, işkencenin insan onurunu, haysiyetini ve şerefini aşağılayan bir eylem olması nedeniyle özellikle savaşlarda bu hususa çok özen göstermişlerdir. Hz. Peygamber (asm), İslam ordusunu savaşa göndereceği zaman o ordunun komutanlarına düşman da olsa hiçbir durumda insanlara işkence etmemeleri, organların kesilmemesi, çocukların,

⁴⁵ Bakara 2/61, 91; Âl-i İmrân 3/21,112, 181; Nisâ 4/155; En'âm 6/34; Mü'min 40/28; Burûc 85/4.

⁴⁶ Buhârî, *Edeb* 18; Müslim, *Fezâil* 65. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, *Edeb* 145;Tirmizî, *Birr* 12.

kadınların ve yaşlıların öldürülmemesi noktasında talimatlar vermiştir.⁴⁷ "*Kullarıma işkence etmeyiniz.*"⁴⁸ kudsî hadîsi de işkence ve zulmün Müslümanlara yapılamayacağı gibi gayr-ı müslümlere de yapılamayacağını bildiriyor.

Özetle İslam, Allah'ın(c.c) kendi ruhundan üflediği,⁴⁹ yeryüzünün halifesi kıldığı,⁵⁰ yaratılış bakımından en seçkin, en değerli varlık olan insanın⁵¹ şerefini, onurunu, haysiyetini ayaklar altına alınıp vahşice işkence edilmesini açık bir şekilde haram kılmıştır. Bu ilâhî uyarıyı yok sayanlar ise dünyevî ve uhrevî yaptırımlarla karşılaşacakları bildirilmiştir. Bu tür hak ihlallerinin önüne geçmenin en pratik yolu, tüm insanlığa İslam'ın bu ilkelerini hakkıyla öğretip yaptıkları hayırlı amellerin mükâfâtını, işledikleri kötü amellerin de mücâzâtını alacaklarını hatırlatmak olacaktır. Kalplerde Allah(c.c) sevgisinin hakim olduğu bir toplumda işkence eden değil, başkalarının dertleriyle dertlenen insanlar yeşerecektir.⁹

2.8 Azınlık hakları

İnsanlık tarihi boyunca, farklı etnik, dini ve kültürel grupların bir arada yaşadığı toplumlar olmuştur. Bu toplumlarda, azınlık gruplarının hakları ve değerleri korunması, barış ve adaletin temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. İslam dini, azınlık haklarına büyük önem veren ve bu hakların korunması ve değerlendirilmesi için çeşitli çözüm önerileri sunar. İslam, evrensel bir din olarak, tüm insanlara saygı göstermeyi, azınlık grupların haklarına, onların inanç ve ibadet özgürlüklerine saygı duyulmasını, adaleti savunmayı ve insan haklarını korumayı emreder. Kur'an-ı Kerim'de birçok ayet azınlıkların haklarına saygı duyulmasını ve onlara adil davranılması gerektiğini vurgular.

⁴⁷ Müslim, *Cihad*, H.No.3, Ibn Mace, *Cihad*, B. 38; Tirmizi, *Siyer*, B. 48. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 300.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, IV, 172-173.

⁴⁹ Secde, 32/9.

⁵⁰ En'am, 6/165.

⁵¹ İsrâ, 17/70.

Örneğin, *"Allah, din konusunda sizinle savaşımayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever."*⁵² ayeti, İslam'ın azınlıkların haklarına verdiği değeri açıkça ortaya koymaktadır.

İslam'da azınlık haklarına verilen değer sadece teorik düzeyde değil, aynı zamanda uygulamada da kendini gösterir. Hz. Peygamber(s.a.v) döneminde Müslümanlar çeşitli azınlık gruplarının varlığını kabul etmiş ve onlarla barışçıl ilişkiler kurmuşlardır. Hz. Peygamber(s.a.v), Medine Antlaşması ile Müslümanların yanı sıra, Yahudiler ve diğer toplum üyelerini de koruma altına almış ve onların dinlerini serbestçe yaşamalarına izin vermiştir. Bu antlaşma, tarihte azınlıklara tanınan haklar ve özgürlükler açısından bir dönüm noktası olmuştur.

İslam'ın azınlık haklarına verdiği değer, Müslüman toplumlarda da yansımalarını gösterir. İslam hukukunda, azınlıklara dinlerini yaşamaları için özgürlük tanınır ve bu haklar hukuki çerçevede korunur. Asr-ı saadette azınlıklara yönelik zulüm veya baskıya asla müsaade edilmemiş, mazlumlar her daim korunup kollanmıştır. İslam, toplumda dayanışma ve kardeşlik duygularının geliştirerek azınlık haklarına saygıyı güçlendirmiştir. Müslümanlardan alınan zekatların taksimi yapılırken kalbi İslam'a ısındırılmak istenen gayr-ı müslimler (müellefei kulûp) göz ardı edilmemiş, onlara da zekattan pay verilmiştir.⁵³ İslam tarihinde Müslümanların azınlık gruplara cömertlikle davranıp onlara yardım elini uzatmaları sebebiyle gayr-i müslimlerden şehadet getirenler de olmuştur.

Özetleyecek olursak İslam dini, azınlık haklarına büyük bir değer veren ve onları koruma altına alan bir dindir. İslam'ın telkinleri, insan haklarına saygıyı, adaleti ve hoşgörüyü ön plana çıkarır. Müslümanlar, İslam'ın emirlerine uygun olarak azınlık gruplara karşı adil davranmalı ve haklarını korumalıdır.

⁵² Mümtehhine, 60/8.

⁵³ Tevbe, 9/60.

2.9 Eğitim-Öğretim Hakkı

İslam, hayatın her alanında insanların gelişimine ve eğitimine büyük önem veren bir dindir olmuştur. İslam'ın eğitim ve öğretime gösterdiği değerler, Müslüman toplumların bilgiye olan saygılarını ve öğrenmeye verilen önemi yansıtır. İslam'ın öğretme ve öğrenme konusunda öncelikli bir değer olduğunu gösteren ilk kaynak Kur'an-ı Kerim'dir. Kuran'da yer alan "Oku!"⁵⁴ emri, insanların bilginin peşinde koşmalarını emreder ve öğrenmenin dindeki önemini ortaya koyar. İslam'a göre, her Müslümanın hayatı boyunca öğrenmeye devam etmesi, bilgi sahibi olması ve öğrendiği bilgiyi çevresindeki insanlara da aktarması dini bir yükümlülüktür. Efendimiz(asm), İslam'ın eğitim ve öğretime verdiği değeri en iyi şekilde yaşayan en güzel örnektir. O, insanlara bilgiyi aktarmak için öğretmenlik rolünü üstlenmiş ve sahabe toplumunu eğiterek onların yetişmesine büyük katkılarda bulunmuştur.

İslam'ın eğitim ve öğretime verdiği değer, Müslüman toplumların tarih boyunca kurduğu eğitim kurumlarıyla da açıkça görülmektedir. İslam medeniyeti, dünyanın dört bir yanında üniversiteler, kütüphaneler ve medreseler kurmuştur. Bu eğitim kurumları, bilim, felsefe, tıp, matematik, astronomi ve diğer birçok alanda ilerlemeyi teşvik etmiştir. İslam'ın eğitimdeki temel amacı, insanların sadece dünyevi bilgilere değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi değerlere de sahip olmalarını sağlamaktır. İslam medeniyeti, o dönemde Avrupa'nın karanlık çağlarını yaşadığı bir zamanda bilginin merkezi olmuş ve Batı'ya büyük bir etki yapmıştır.

Genel bir ifadeyle, İslam dininin eğitim ve öğretime gösterdiği değerler, Müslüman toplumların bilgiye olan saygısını ve öğrenmeye verilen önemi vurgular. Kuran-ı Kerim'in emirleri, Peygamberimiz'in(s.a.v) öğretmenlik rolü ve İslam medeniyetinin kurduğu eğitim kurumları, bu değerlerin somut örnekleridir. Referans alındığı takdirde günümüzde de İslam'ın eğitim ve öğretime verdiği değer, Müslüman toplumların ilerlemesine ve gelişmesine katkı sağlayacaktır.

⁵⁴ Alak, 96/1.

2.10 Özel Hayatın Gizliliği

İslam, insan haklarına büyük önem veren bir dindir ve özel hayatın gizliliği bu hakların temel bir parçasıdır. Her bireyin sahip olduğu özel hayatın gizliliği, İslam'ın hassas olduğu bir konudur. İslam, herkesin saygın bir yaşam sürme hakkına sahip olduğunu ve bu hakların ihlal edilmemesi gerektiğini bildirir. Hz. Peygamber (s.a.v.), *"Müsaade almadan bir kimsenin evinin içine bakmak hiçbir kişiye helâl değildir"*⁵⁵ buyurmuştur. Bu hadis, İslam'ın özel hayatın gizliliğine gösterdiği hassasiyeti açıkça belirtmektedir.

İslam, mahremiyetin korunmasını ve özel hayatın gizliliğini önemle vurgular. Müslümanlar arasında kişisel konuların sır olarak saklanması, başkalarıyla paylaşılmaması ve kişisel bilgilerin korunmasına dikkat çeker. Kur'an-ı Kerim'de, özel hayatın gizliliğini korumak için birçok ayet bulunmaktadır. Örneğin, *"Ey iman edenler! Evlerinizden başka evlere izinsiz girmeyin ve kendinizi tanıtır durmadıkça başkalarının evlerine girip rahatsız etmeyin."*⁵⁶ buyrulmaktadır. Allah(c.c), ayetin muhataplarına âdâp dersi vererek özel hayatın gizliliğini korumanın önemini vurgulamıştır.

İslam, bireylerin özel hayatlarının gizliliğini korumalarının yanı sıra, sosyal hayatın da sınırlarının bulunduğunu öğretir. İslam'a göre, başkalarının mahremiyetini ihlal etmek, gıybet etmek veya başkalarının özel hayatlarına müdahale etmek haramdır. Hz. Peygamber(s.a.v.), bir hadisinde, *"Kim bir müminin ayıbını örterse, Allah da kıyamet günü onun ayıbını örter."*⁵⁷ buyurmuştur. Hz. Peygamber(s.a.v) hadisin muhataplarına: insanların özel yaşantısını araştırmayan, Allah(c.c) rızası için başkalarının ayıplarını

⁵⁵ Tirmizî, *es-Sünen*, Salat, 148, (C.II, 189).

⁵⁶ Nur, 24/27.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 60.

örtlen, gıybet etmeyen ve fitne çıkarmayan kişinin, tüm sırların açıldığı⁵⁸ kıyamet gününde ayıplarının gizleneceğini bildirmektedir.

İslam, her insanın itibarını ve onurunu korumanın öneminden bahseder. İnsanların özel hayatlarına yapılan müdahaleler, dedikodular veya iftiralar, kişinin itibarını zedeler ve onurunu incitir. İslam, bireylerin itibarını korumak için diğer insanların özel hayatlarına saygı göstermeyi ve iftiradan kaçınmalarını emreder. Kur'an-ı Kerim'de, iftira atanların haksızlık ettiği ve müminlerin bu tür davranışlardan kaçınması gerektiği belirtilmiştir: *"Ey iman edenler! Zannın çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır."*⁵⁹ ayeti, başkaları hakkında yargıya varmadan önce sağlam bir delile dayanmamız gerektiği hususunda bizleri uyarmaktadır.

Kısaca özetlemek gerekirse İslâm, kişilerin özel hayatıyla ilgili hususları koruma altına almıştır. İnsanları kırıcı ve rencide edici hususlar olan gıybet, iftira, dedikodu, alay etmek, kusurları araştırmak, insanları hakir görmek, evlere izinsiz girmek, tecessüs gibi onur kırıcı davranışları haram kılmıştır. Bu davranışlar, insanı/toplumu huzursuz ettiği gibi, kaba kuvvetin kullanılmasına ve cinayetlerin işlenmesine de yol açabilir.⁶⁰ Bu nedenle toplumsal barışın sağlıklı sağlanabilme yollarından biri de her türlü gıybet, iftira, zan gibi insan onurunu rencide eden eylemlerden uzak durup mahremiyet ölçüsüne dikkat etmektir.

SONUÇ

İslam, doğduğu cahiliye döneminin karanlık ortamında insan hakları konusunda en büyük devrimi yapmıştır. Bu devrim sadece belirli bir zamanı, mekanı veya toplumları etkilememiştir. İlahi kaynaklı evrensel yasalar olması nedeniyle toplumun her kesimine, zamanın her dönemine hitap etmektedir. İslam'ın emir ve nehiyleri incelendiğinde

⁵⁸ Tarık. 86/9.

⁵⁹ Hucurât, 49/12.

⁶⁰ Saffet Sancaklı, *Hiz. Peygamber ve İnsan Hakları*, (Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III 2003, Sayı: 2), 29.

görülebilecektir ki insanın maslahatını gözetmeyen tek bir madde yoktur. *"Gerçek şu ki Allah insanlara zerrece kötülük etmez, fakat insanlar kendilerine kötülük ediyorlar."*⁶¹ ayeti de bu hususa işaret etmektedir.

İslam, *"Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas emredildi."*⁶² ayeti ile insanları haksız yere öldüren kişilere kısas hükmü getirerek cinayetlerin önüne geçmiş, *"Dinde zorlama (ve baskı) yoktur."*⁶³ ayeti ile islam coğrafyasında da farklı inançlara sahip insanların inançlarını özgürce ifade etme ve ibadetlerini yerine getirme imkanı sağlanmış, *"Aklınızı kullanasınız diye Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor."*⁶⁴ ayeti ile aklımızı kullanıp fikir ve düşünce dünyamızı geliştirmemizi istemiş, *"Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun,"*⁶⁵ ayeti ile renk, dil, din, mezhep, cinsiyet farketmeksizin akrabalarımız aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmamamızı emretmiş, *"Diri diri gömülen kıza hangi suçundan dolayı öldürüldüğü sorulduğunda;"*⁶⁶ ayeti ile kız çocuklarına yapılan zulmün hesabının sorulacağı bildirilmiş, *"Hani Firavun'un adamlarından sizi kurtarmıştık. Onlar sizlere işkencenin en kötüsünü yapıyorlardı; oğullarınızı öldürüyorlar, kızlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda rabbinizden büyük bir imtihan vardır."*⁶⁷ ayeti ile işkencenin vahşiliğine ve haram oluşuna dikkat çekilmiş, *"Allah, din konusunda sizinle savaşımayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlarla iyi ilişkiler içinde olmanızı ve onlara adaletli davranmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları elbette sever."*⁶⁸ (Mümteherine-8) ayeti ile zararsız azınlıklara

⁶¹ Yûnus, 10/44.

⁶² Bakara, 2/178.

⁶³ Bakara, 2/256.

⁶⁴ Bakara, 2/242.

⁶⁵ Nisâ, 4/135.

⁶⁶ Tekvîr, 81/8-9.

⁶⁷ A'râf, 7/141.

⁶⁸ Mümteherine, 60/8.

zulmetmemeyi, haksızlık yapmamayı ve temel haklarını çiğnememeyi emretmiş, *"Oku!"*⁶⁹ ayetiyle ilim tahsil etmeye, tefekkür etmeye, kendimizi eğitip geliştirmemizi teşvik etmiş, *"Bilmediğin şeyin ardına düşme"*⁷⁰ ayeti ile her türlü gıybetin, özel hayatın araştırılmasının ve su-i zanda bulunmanın haram olduğu Kur'an-ı Kerimde açıkça zikretmiştir.

İnsanların tamamen faydasını gözeten bu ilahi emir ve nehiylerin tatbik edilebilmesi için topluma Allah (c.c) sevgisini aşılammamız gerekmektedir. Allah'tan (c.c) sakınan ve bu ilahi çağrıya ittiba eden bir toplumda sevgi, saygı ve hoşgörü hakim olur. Ancak İslamdan uzaklaşıldığı, Allah(c.c) sevgisinin kalplerden çıkırıldığı bir toplumda cinayet, hırsızlık, tecavüz, zulüm, gıybet, anarşi, kargaşa, cahillik, haksızlık gibi suçlar baş gösterir. İslam tarihinin seyri incelendiğinde de görülecektir ki İslam'ın hakkıyla tatbik edildiği dönemlerde suç oranları oldukça azdır. İslam'ın hükmü (hâşâ) dünyadan bir günlük kaldırılrsa oluşacak tablo az çok hepimizin zihninde canlanmıştır. İnsanları suç işlemekten alıkoyma noktasında beşeri hukuk kısmen etkili olsa da şüphesiz en büyük pay İslamındır. İslam'ın uhrevi yaptırımını olmasa her insanın başında bir bekçi bulundurma zorunluluğu hasıl olacaktı, bu da imkansız olurdu. Bütün bunlar bizlere İslam'ın olmadığı veya tatbik edilmediği bir dünyanın yaşanılmayacak bir hale geleceğini göstermektedir.

⁶⁹ Alak, 96/1.

⁷⁰ İsra, 17/36.

KAYNAKÇA

- Ak, Ayhan. "İnsan Hakları Diplomasisinin İslam Tablosu Hukuku Perspektifiyle Analizi." *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 50 (2018): 161-188.
- Akgündüz, Ahmet. İslâm'da İnsan Hakları Beyannamesi. Vol. 15. *Osmanlı Araştırmaları Vakfı*, 1997.
- Ateş, Süleyman. "İslâm'ın kadına getirdiği haklar." *İslâmî Araştırmalar* 5.4 (1991): 320-327.
- Bayraktar, İbrahim. "İslâm'ın insana tanıdığı bazı temel haklar ve Vedâ Hutbesi." *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (1991).
- Gündüz, Aslan. "İnsan Hakları" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 327-330. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Konan, Belkıs. "İnsan hakları ve temel özgürlükler açısından Osmanlı Devletine bakış." *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 15.4 (2011): 253-288.
- Sancaklı, Saffet. "Hz. Peygamber ve insan hakları." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 3.3 (2003): 23-51.